

Предиктори розвитку комунікативної поведінки школярів підлітково-юнацького віку

Токарева Н. М.

Анотація. Стаття присвячена аналізу комплексної проблеми розвитку комунікативної поведінки школярів підліткового та юнацького віку. Розглянуто характеристики соціолекту сучасної молоді. Представлено наукову аргументацію необхідної поліmodalності вивчення соціокультурних предикторів розвитку комунікативних стратегій поведінки підлітків і юнацтва в діалогічному освітньому просторі. Наведено результати емпіричного вимірювання спрямованості спілкування підлітків і юнаків. Констатовано, що орієнтування школярів періоду дорослішання в координатах «Я — Інший» має переважно монологічний вектор. Статистично підтверджено, що відмінності у виявленні спрямованості особистості у спілкуванні між школярами, які навчаються в закладах середньої освіти різного типу, є статистично незначущими. Ці ознаки в порівнюваних групах різняться лише кількісно. Наголошено, що результати емпіричного дослідження свідчать про недостатність у закладах освіти цілеспрямованого впливу щодо розвитку варіативної комунікативної діалогічної культури школярів і діалогічної моделі фахової взаємодії в системі «Вчитель — Учень» без порушення професійно-комунікативної рівноваги. Зазначено, що впровадження діалогової системи в освіту є суттєвим фактором розвитку особистісного потенціалу кожного учасника освітньо-виховного процесу.

Ключові слова: комунікативна поведінка, соціолект, діалог, педагогічне спілкування, особистісний потенціал, особистісна автономія, підлітково-юнацький вік, освітній простір, толерантність до невизначеності, професійно-комунікативна рівновага.

Постановка проблеми

Виміри сучасного інформаційного суспільства відзначаються радикальними трансформаціями всіх сфер життєдіяльності людини, що зумовлює необхідність системного переосмислення схем поведінки та моделей життєтворчості особистості в несталих умовах буття. Особливо чутливими до поліmodalних змін у соціальному та соціокультурному просторі ХХІ століття — стрімкої глобалізації,

усеосяжної інтернаціоналізації, безпрецедентних інформаційно-технічних досягнень людства, домінування цифрового контенту взаємодії в багатовимірних мережевих спільнотах — є підлітки та юнацтво, які на шляху дорослішання відшукують найбільш адаптивні способи конструктивного самоствердження та взаємодії з іншими суб'єктами життєтворення.

Водночас, у перманентно мінливому хронотопі сьогодення соціальний запит перспективного розвитку цивілізації також вимагає від молоді нового покоління гнучкої модернізації поведінкових сценаріїв, прийняття оптимальних рішень в умовах невизначеності й ризику. Йдеться, зокрема, про таку конфігурацію суб'єктивних властивостей (раціональність, критичність, рефлексивність, толерантність, відповідальність), що демонструє когнітивну складність персоніологічного профілю і є симптоматичною для відкритого простору інформаційно насиченого соціокультурного середовища [12; 14]. Тож поза сумнівом, експлікація особистісного потенціалу людини в нових реаліях генези буття можлива за умов гуманізації та діалогізації комунікативного формату міжособистісних взаємин. Не останню роль у процесі конгруентного інтегрування молоді в мультипарадигмальний простір інформаційного суспільства відіграє комунікативна поведінка її представників, зумовлена мовною свідомістю особистості в координатах форматування мовленнєвої культури та соціолекту підлітково-юнацької спільноти.

Проблемне поле дослідження комунікативної поведінки суб'єктів дорослішання стало знаходитися у фокусі уваги науковців і займає вагомe місце в полідисциплінарному вивченні людини та її діяльності; проблеми взаємообумовленості мови та соціуму, мовно-мовленнєвого варіювання, комунікативно-прагматичної зумовленості мовлення, що детермінують мовленнєву та комунікативну поведінку членів певного лінгвосоціуму й особливості соціолекту, піддані всебічному аналізу в наукових розвідках вітчизняних (О. В. Александрова [2]; О. М. Данилевська [7]; Т. М. Корольова [9] та ін.) та іноземних (E. C. Aguilar, E. G. Franco [1]; E. Boylu, D. Kardaş [5]; H. Ehmann [8]; E. Neuland [11]; L. Roels, F. D. Latte [12] & etc.) мовознавців, соціо- та психолінгвістів (Р. В. Боднар [4]; Н. М. Токарева [13]; J. Coleman [6]; E. Neuland [11] & etc.). Чималий матеріал накопичено також у соціолінгвістичних і психолінгвістичних дослідженнях проблем мовної освіти як одного з інструментів мовної політики та в контексті механізмів соціалізації особистості. Водночас, особливості варіювання комунікативної поведінки підлітків і юнацтва в континуумі діалогічної

культури суб'єктів освітнього процесу все ще залишається на периферії наукових інтересів психологічної спільноти. У площині означеного наше дослідження ми розглядаємо як спробу поглянути на проблему розвитку комунікативної поведінки школярів підлітково-юнацького віку крізь призму інтегративного синтезу.

Метою цієї статті є аналіз предикторів розвитку комунікативної поведінки підлітково-юнацької спільноти; особливості поведінкових сценаріїв комунікації досліджували в контексті соціокультурних аспектів психічного розвитку отроцтва.

Аналіз досліджень із теми

Різновекторні розвідки комунікативної поведінки особистості як напряму психолінгвістичних і психологічних студій стало залишаються актуальними серед учених. Важливою науковою проблемою, що потребує ґрунтовного дослідження, є зокрема проблема мовної індексації статусу людини в мовленні осіб різних вікових категорій [7; 11; 12] і передусім — підлітково-юнацького віку.

Підлітково-юнацький вік розглядається психологами як один із найбільш суперечливих періодів генези буття людини, протягом якого відбувається докорінна перебудова психіки, закладаються основи свідомої поведінки, диференціюються сутнісні ознаки ціннісного та мотиваційного аспектів життєтворення особистості [13–15]. Протягом дорослішання молоді люди підлітково-юнацького віку виявляють амбівалентність і парадоксальність психіки, що прослідковується у внутрішніх суперечностях, несталості ціннісних переконань, гострих емоційних реакціях на стрес-фактори, з одного боку, й агресивності, схильності жорстко обстоювати екстремальну позицію та неординарні погляди, судження й оцінки — з іншого [1; 14].

В онтолінгвістиці підлітково-юнацький вік визначають як період удосконалення дискурсивного мислення та дискурсивного мовлення, адже до 10–13 років мовна особистість уже здатна продукувати спонтанні зв'язні, композиційно завершені тексти [13]. Динаміка мовленнєво-комунікативного розвитку осіб підлітково-юнацького віку означається двома підперіодами:

- 1) 10–13 років, що характеризується підвищеною мовленнєвою активністю, орієнтованою на визначення підлітками нових перспектив взаємин із соціальним оточенням і напрацювання адаптивних сценаріїв комунікативної поведінки. Змістовний формат мовленнєвої продукції підлітків відображує передусім недосконалість індивідуального досвіду комунікації із системними

страатами суспільства, що активує потребу в розширенні кола соціальних відносин і збільшення обсягу комунікації, обумовлює зростання кількості активних спроб реалізації комунікативних актів;

- 2) 14–17 років, коли у змістовному континуумі мовленнєвих висловлювань старших підлітків і юнаків домінують мотиви самореалізації, самопізнання, самоконтролю (і зокрема — контекстів комунікативної поведінки), які пояснюються передусім віковими потребами в усвідомленні власної соціальної приналежності, активного пошуку шляхів і механізмів самовираження. Водночас комунікативна поведінка осіб цієї вікової групи означена суперечливою тенденцією виявлення зростання рівня інтелектуальної активності на фоні критичного зниження мовленнєвих компетентностей: мовлення старших підлітків і юнацтва обмежується здебільшого мовними засобами та прийомами, користування якими не потребує виходу за межі базового мовленнєвого рівня ординарної мовної особистості [13].

Для світосприйняття особистості в підлітково-юнацькому віці значущим також є поняття соціальних та етичних норм, відхилення від яких у поведінці, манерах тощо фіксується вербально як в аспекті несприйняття того, що руйнує молодіжні стереотипи, так і схвалення того, що не відповідає суспільним смакам й уподобанням [4, с. 167]. Водночас зниження мовної культури підлітково-юнацької спільноти на користь соціолекту цілком узгоджується з висновками про «колосальне покращення в підлітків референтних комунікативних навичок» [7, с. 76] і комунікативної поведінки (як акту соціальної активності) загалом, що привертає увагу психолінгвістів.

Психолінгвісти мотивують науковий інтерес до цієї вікової категорії тим, що, по-перше, мовлення підлітково-юнацької спільноти є досить виразною *формою соціолекту*, відкритого для парадигмальних впливів національної мови; по-друге, вивчення мовної свідомості підлітків і юнацтва дозволяє прогнозувати варіативність мовно-мовленнєвого розвитку суб'єктів, які в найближчі 30 років визначатимуть аксіологічні, інтелектуальні, мовленнєві акценти життя суспільства [7; 9; 14].

Поняття соціолекту у психологічній і психолінгвістичній літературі тлумачиться неоднозначно. Термін був введений у науковий вжиток В. Є. Поливановим, який використовував його для позначення сутності соціальної стратифікації мови. Так, наприклад, В. І. Беліков і Л. П. Крисін називають соціолектом сукупність певних мовних

особливостей, властивих конкретній соціальній групі (наприклад, професійній, віковій) у межах певної підсистеми національної мови (цит. за [2, с. 7]).

У цьому дослідженні ми розглядаємо поняття соціолекту в широкому значенні, що дозволяє інтерпретувати феноменологію окресленого явища незалежно від структурно-мовних і функціональних особливостей мовно-мисленнєвої діяльності суб'єктів. Отже, соціолект — це специфічна форма існування та функціонування мови, притаманна певній соціальній групі. Ми поділяємо підхід до усвідомлення сутнісних ознак соціального діалекту Т. І. Єрофєєвої, яка розуміє під соціолектом «інваріантну соціально марковану підсистему мови», що включає в себе «систему мовних засобів певної групи, детермінованих низкою страт, що мають не лише соціальний, а й біологічний і психологічний характер» (цит. за [2, с. 7]).

Підлітково-юнацькій спільноті властиві спонтанність реакцій, безпосередність поведінкових сценаріїв, прагнення до самовираження, протиставлення себе та свого бачення світу дорослих, що вимагає особливої системи вербалізації навколишньої дійсності. Підліткам, юнакам це частково вдається за рахунок створення власної лексичної системи, тематична співвіднесеність якої відображає загальний перелік та ієрархію цінностей молоді людини; водночас, як наголошують фахівці з лінгвістичного аналізу соціолекту молоді Т. М. Корольова й О. В. Александрова [9], створювана лексична система протиставлена світу дорослих своєю підвищеною емоційно-оцінною насиченістю, чому, утім, відповідають окремі компоненти загальної лексичної системи мови (вulgаризми та загальні колоквіалізми), які вводяться до складу компонентів субстандартної лексики та функціонують у молодіжній комунікації нарівні з власними лексичними утвореннями (сленгізмами). Проте номінативний потенціал субстандартної лексичної системи виявляється дещо обмеженим через недосвідченості суб'єктів мовленнєвої діяльності, їх відносно недовгого перебування у вікових, психологічних і світоглядних межах життєвого етапу, унаслідок чого структурному різноманіттю субстандартної системи соціолекту доводиться в ще більшому ступені варіюватися за рахунок використання стандартних лексичних елементів [9, с. 52].

У контексті означеного молодіжний соціолект постає індексом соціального статусу сучасних підлітків і юнацтва [2; 9; 11; 12]; соціолект репрезентує сферу інтересів його носіїв та їхні ціннісні орієнтації. Насамперед це матеріальні, гедоністичні, моральні й естетичні цінності,

на базі яких формуються світоглядні цінності носіїв [4, с. 166] підлітково-юнацької культури.

Водночас соціокультурний розвиток осіб підлітково-юнацького віку здійснюється в освітньому просторі, координати якого відповідають нормотиповим правилам мовленнєвої освіти [5; 14; 15]. Шкільні реалії сьогодення (а молоді люди підлітково-юнацького віку — це передусім школярі, для яких систематична освіта є безальтернативним, запропонованим дорослими способом інтегрування в соціум) мають скеровувати вектори психічного розвитку здобувачів освіти й унормовувати комунікативну поведінку підлітково-юнацької спільноти. К. Ф. Седов, зокрема, наголошує, що розвиток мовної компетентності в шкільному віці відбувається шляхом удосконалення дискурсивної діяльності та дискурсивної поведінки (цит. за [2]). А це можливо лише в парадигмі діалогічної комунікації.

Діалог історично розглядається як провідний принцип пізнання та спосіб ефективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Основою більшості сучасних філософсько-культурологічних досліджень феномена діалогу визнана антропологічна концепція М. М. Бахтіна, згідно з якою «глибини душі» людини, її буття (зовнішнє і внутрішнє) розкриваються лише в напруженому спілкуванні [3]. Ідеї онтологічної первинності діалогічних взаємин між людьми (особистісних взаємин між «Я» та «Іншим») і релятивності людського існування та світосприймання є важливим компонентом онтологічно-естетичної системи науковця, у площині якої діалог розглядається як специфічна загальнолюдська реальність, що є не лише передумовою розвитку свідомості і самосвідомості людини, а також і основною формою їх реалізації [3, с. 338], рушійною силою психогенезу. У діалозі людина конститує та розкриває себе як особистість, як суб'єкт самодетермінації, вільного самовизначення відносно дійсності, усвідомлюючи власну «самобутність, яка набуває свого повного і універсального вираження саме в процесі діалогу. Один голос нічого не завершує і нічого не вирішує. Два голоси — мінімум життя, мінімум буття» [3, с. 121]. Подієва змістовність діалогу (здійснення «події буття») зумовлює його інтерпретацію як простору духовно-смиислового та морально-етичного вимірів життя людини, що трансформують абстрактно-теоретичне, умовно-потенційне ставлення до життєвого дискурсу в реальні акти і практичні дії людини як відповідального суб'єкта буття та спів-буття [14].

Особливу увагу приділяє діалогічному контексту «Я — Ти»-взаємодії М. Бубер. Визнання ідеї абсолютної рівності «Я» і «Ти» —

суб'єкта й об'єкта дозволяють знаному філософу звільнитися від ілюзій, що стримують свободу вибору та реалізацію автентичної самості особистості. «Я» знаходить підтвердження в «Ти», яке засвідчує факт його само-буття і виражає духовну сутність діалогічного світоставлення людини. Через інтерсуб'єктивність, взаємодію двох суб'єктів «Інший» постає в неповторній унікальності одининості. «Будь-яке справжнє життя є зустріч», – наголошував М. Бубер (цит. за [14]); зустріч (а отже, діалог) «Я» і «Ти» є справжнім, сповненим смыслом буттям. Діалог для вченого є радикальним досвідом визнання самобутньої «інакшості» Іншого (як того, що «не є Я»; рівного суб'єкта з особистісними властивостями), а діалогічний принцип – онтологічним, оскільки означає основні стосунки між людиною та буттям. Міжособистісне спілкування в цьому контексті інтерпретується як «діалогічне життя» суб'єктів культурно-історичного простору цивілізації, що є умовою виникнення здатності до маніпуляцій із навколишнім світом і психологічно бажаних змін у контакті з Іншим.

Теоретичні засади концепції діалогу, розроблені у працях М. М. Бахтіна та М. Бубера, визначають головні ознаки етики діалогу як доміанти комунікативної культури, розкривають інформаційний і морально-інтегративний зміст функцій діалогу в комплексі конструктивного способу людського спілкування.

Загалом у площині аналізу діалогіки взаємодії з урахуванням екзистенційно-онтологічних, когнітивних та особистісних аспектів розуміння діалогу доречним вважаємо інтерпретувати цей феномен як спілкування вільних рівноправних партнерів на основі взаєморозуміння та внутрішньої солідарності (рівності партнерів, взаємній повазі, довірі, визнанні цінності кожної особистості та невичерпності розвитку особистісного потенціалу людини). Тож діалогічний континуум освітнього простору варто розглядати як базовий предиктор розвитку адекватних моделей комунікативної поведінки школярів підлітково-юнацького віку.

Діалогічне спілкування в системі «Вчитель – Учень» створює передумови для обміну духовними цінностями та виявлення суб'єктності й суб'єктивності особистості як носія діалогічної культури у вимірах комунікативної поведінки [5; 9; 14; 15].

Водночас, попри наявність значної кількості наукових розвідок щодо діалогічного спілкування, можна констатувати одноаспектність підходів дослідників до вивчення розвивального ресурсу діалогу в освітньому просторі, що не дозволяє повною мірою розкрити сутнісні виміри формування комунікативних компетентностей школярів, і зокрема –

підлітково-юнацького віку. Більшість дослідників субстандартних систем загалом і комунікативної поведінки молоді зокрема обмежують соціолект лексичним мовним рівнем [8]. Застосування комплексного підходу, що складається з певних підсистем і сукупностей різнорівневих одиниць, пов'язаних ієрархічними відносинами (наприклад, комунікативно-функціональних), є необхідним у сучасній науці.

Викладення основного матеріалу дослідження

У контексті нашої статті ми мали за дослідницьку мету теоретично обґрунтувати потенційні можливості діалогізації освітнього процесу й емпірично дослідити змістові характеристики моделей комунікативної поведінки школярів підлітково-юнацького віку в закладах освіти різного типу (загальноосвітні школи та гімназії) задля означення інтеграційних перспектив розгортання ефективних сценаріїв діалогізації у вимірах форматування сучасного освітнього простору.

У роботі використано комплексну методiku, що об'єднує описово-аналітичний метод, який полягає у критичному вивченні науково-теоретичних джерел із проблематики дослідження; метод функціонально-комунікативного аналізу під час визначення модальних типів комунікативної поведінки, виділенні характеристик і предикторів розвитку мовлення молоді; метод зіставного аналізу, що використовувався у процесі зіставлення особливостей комунікативної поведінки респондентів різних соціальних груп. Метод інтерпретації емпіричних даних надає можливість системного опису результатів дослідження предикторів розвитку комунікативної поведінки школярів підлітково-юнацького віку, формулювання основних висновків роботи.

Базою емпіричного дослідження були обрані заклади загальної середньої освіти (загальноосвітні школи (ЗОШ) та ліцеї) міста Кривого Рогу (Україна); вибіркова сукупність була сформована рандомно та становила 387 учнів 7–10 класів віком 12–16 років.

Аналітичне вивчення вектору орієнтування підлітків у координатах «Я – Інший» (моделей міжособистісного спілкування) було здійснено з використанням психодіагностичної методики «Спрямованість особистості у спілкуванні» (НЛО-А) С. Л. Братченка. Емпіричні дані отримані шляхом індивідуального опитування респондентів (43%) та за допомогою Google-форми (57%). Узагальнені результати вимірювання середніх величин комунікативної спрямованості респондентів в закладах освіти різного типу наведені в *таблиці 1*.

Зіставлення середніх величин (Mx) виявлення спрямованості комунікативної поведінки школярів підлітково-юнацької спільноти

Таблиця 1. Показники середніх величин спрямованості комунікативної поведінки респондентів

Типи спрямованості у спілкуванні	Критерії аналізу	
	Середні величини виявлення мотивів (Mx)	
	ЗОШ (N = 279)	Ліцей (N = 108)
Діалогічна спрямованість	0,69	0,92
Монологічна спрямованість	3,86	3,80
Авторитарна	3,26	3,20
Маніпулятивна	3,29	3,29
Альтероцентристська	4,83	4,83
Конформна	5,10	4,90
Індиферентна	2,81	2,80

означило переважання серед учнів обох типів шкіл монологічної моделі організації комунікативного простору (*Рис. 1*). Водночас, варто зазначити, що діалогічний тип спрямованості у спілкуванні більш виражений у респондентів, які навчаються в гімназіях (Mx = 0,92).

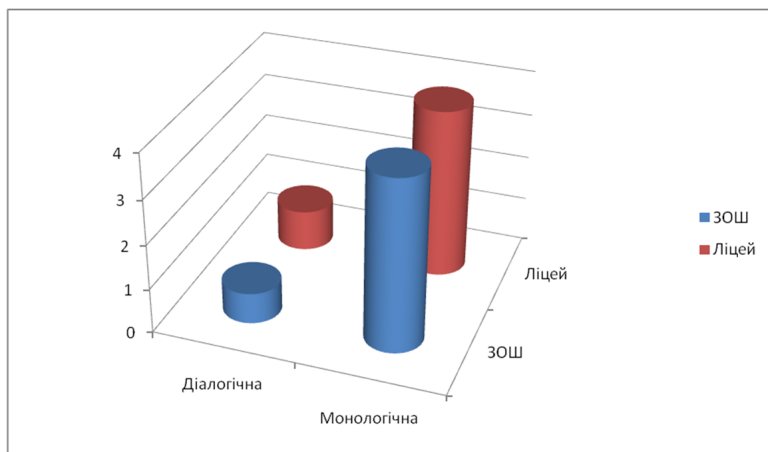

Рис. 1. Зіставлення моделей спрямованості комунікативної поведінки респондентів

Подальший аналіз різновидів виявлення монологічного типу спрямованості комунікативної поведінки респондентів (Рис. 2) зафіксував переважання серед учнів загальноосвітніх шкіл таких способів міжособистісної комунікації, як конформний ($Mx = 5,10$) та альтероцентристський ($Mx = 4,90$), що засвідчує залежність формату виявлення комунікативної поведінки респондентів підлітково-юнацького віку від зовнішніх, соціокультурних предикторів (стандартів інтимно-особистісного спілкування як провідної діяльності підліткового віку, залежності від групових норм регулювання поведінки, готовності підкорятися думці більшості). Достатньо вираженими в підлітково-юнацькій спільноті цієї групи також є маніпулятивний ($Mx = 3,29$) та авторитарний ($Mx = 3,26$) типи комунікативної поведінки, що засвідчує егоцентризм підлітково-юнацького світосприймання й ускладнює характер взаємодії респондентів.

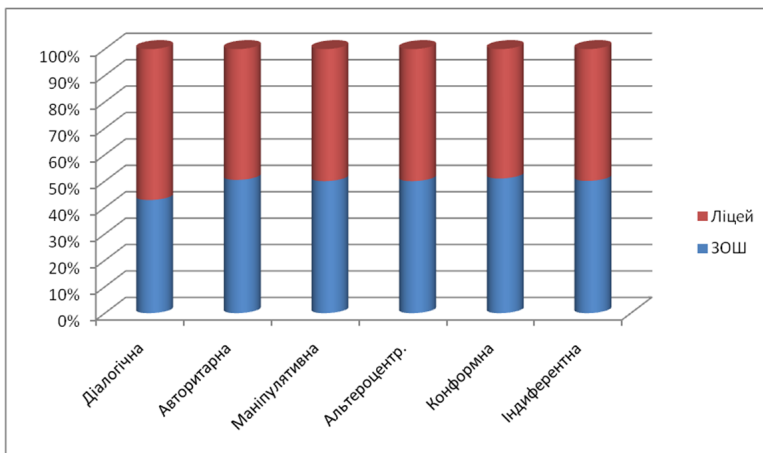

Рис. 2. Зіставлення моделей монологічної спрямованості комунікативної поведінки респондентів у різних типах закладів освіти

У комунікативному профілі учнів гімназій простежуються подібні тенденції: найбільш представлені конформний ($Mx = 4,90$) та альтероцентристський ($Mx = 4,83$) типи спрямованості у спілкуванні; достатньо вираженими є маніпулятивний ($Mx = 3,29$) та авторитарний ($Mx = 3,20$) вектори організації комунікативної поведінки респондентів.

Зіставлення величин Mx у порівнюваних вибірках дозволяє говорити про тотожність особистісного профілю спрямованості комунікативної

поведінки респондентів підлітково-юнацької спільноти незалежно від типу закладу освіти, у яких вони навчаються.

За умов передбаченої рівності дисперсій (p -рівень критерію Лівіня $> 0,05$) t -критерій Стьюдента для незалежних вибірок (p -рівень $> 0,05$) означив, що відмінності у виявленні домінантних типів спрямованості комунікативної поведінки респондентів підлітково-юнацького віку, які навчаються в закладах середньої освіти різного типу, є статистично незначущими (табл. 2), схильність підлітків і юнаків до використання різних моделей комунікативної поведінки в порівнюваних групах різниться лише кількісно.

Таблиця 2. Параметри статистичної достовірності відмінностей виявлення спрямованості у спілкуванні респондентів

Типи спрямованості у спілкуванні	Критерії аналізу			
	Критерій рівності дисперсій Лівіня		t-критерій рівності середніх Стьюдента	
	F-критерій	Рівень значимості відмінностей p	t	Значимість (2-стороння)
Діалогічна	1,52	0,22	1,41	0,16
Монологічна	1,87	0,78	-0,24	0,82
Авторитарна	0,23	0,63	-0,27	0,79
Маніпулятивна	0,10	0,75	-0,03	0,97
Альтероцентристська	0,002	0,96	0,02	0,98
Конформна	0,17	0,68	-0,85	0,40
Індиферентна	0,02	0,89	-0,06	0,95

Аналіз та узагальнення емпіричного матеріалу нашого дослідження дають підставу констатувати, що навчально-виховний процес у закладах освіти не впливає на формування досвіду діалогічного типу комунікативної поведінки школярів, і зокрема — підлітково-юнацького віку. Можна стверджувати, що попри декларування діалогу як продуктивної форми навчання, система освіти (і це не залежить від типу освітнього закладу) залишається в основному монологічною: знання переважно передаються у прийнятній для вчителя формі, учні не залучаються до пізнання як активні суб'єкти, навички діалогової взаємодії серед школярів слабо виражені. Водночас, за нашим переконанням [14], діалогізація є необхідною умовою реформування

освітнього простору та суттєвим фактором розвитку особистісного потенціалу кожного учасника освітньо-виховного процесу (Рис. 3).

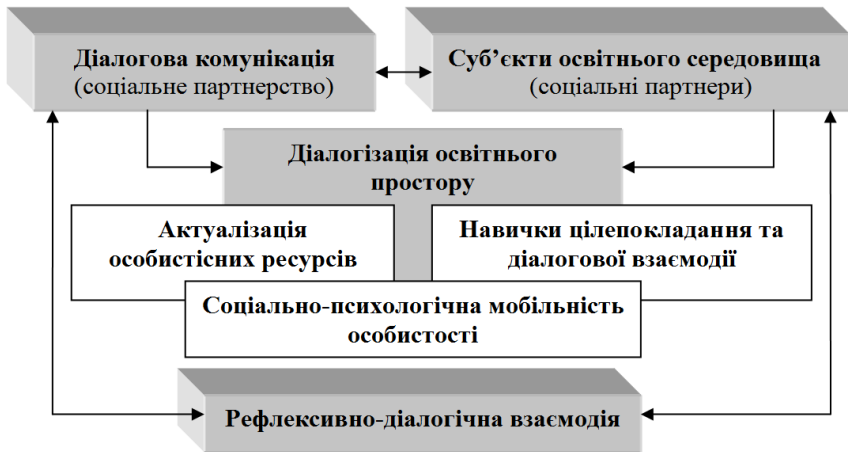

Рис. 3. Модель діалогізації освітнього простору

Діалог у цьому контексті інтерпретується як універсальний інструмент розвитку, філософія якого детермінує зміст якісно нових можливостей мислення, розуміння, комунікативної поведінки. Психологічний сенс окресленої колізії полягає в тому, що висловлювання Іншого певною мірою сприяють кристалізації, ампліфікації свого як репліки-відповіді Іншому та /або собі як Іншому. Для діалогічної форми педагогічного спілкування характерні конструктивність і поліфонічність взаємодії, що передбачає існування суб'єкт-суб'єктних взаємин, за яких педагог співпрацює з учнями на основі партнерських відносин (безкорисливо-альтруїстичне зосередження, безоцінне прийняття партнера, визнання принципової рівності особистісних (а не статусних) позицій педагога й учня, їх рівноцінності в довірливому діалозі в спільній творчості). Діалогічний вектор педагогічного спілкування створює передумови для надання необхідної психологічної підтримки суб'єктам освітнього процесу, що сприяє гармонізації суб'єктивних вимірів реальності або визнання їхньої невідповідності нормативним стандартам домінуючого дискурсу соціокультурного простору («деконструкція фактичності» (у термінології Дж. Фрідмана, Д. Комбса) персональних наративів, демонстрація їхньої неочевидності та неоднозначності). Усвідомлення

плюралізму істини та різноманітності можливої концептуалізації подій надає зацікавленим особам можливість інтеріоризувати сприйняті концепти до власних наративних історій і здійснити конструктивну ревізію системи моделей комунікативної поведінки людини [14].

Узагальнення контенту теоретико-емпіричного дослідження вимірів моделювання комунікативної поведінки респондентів дозволяє означити базові предиктори розвитку комунікативної поведінки (Рис. 4).

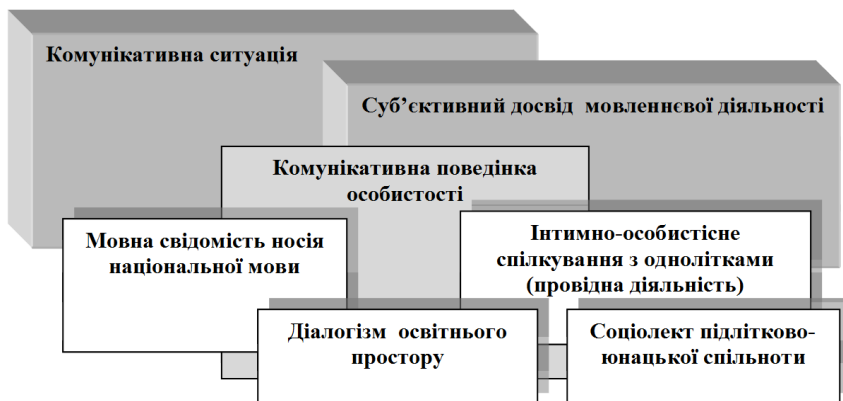

Рис. 4. Система предикторів розвитку комунікативної поведінки школярів підлітково-юнацького віку

Діалог є необхідною складовою оптимізації психолого-педагогічного супроводу процесу моделювання комунікативної поведінки особистості через те, що дозволяє цілеспрямовано моделювати перспективні сценарії особистісного зростання людини, і зокрема — здатність людини аналізувати ситуації полісуб'єктної взаємодії (а також розглядати причинно-наслідкові залежності між реакціями партнерів), здатність інтерпретувати кожну таку ситуацію у площині отриманого досвіду, необхідного для конструктивного спілкування в майбутньому, здатність до цілепокладання та розширення особистісного простору суб'єкта життєтворчості.

Комунікативна поведінка молодих людей підлітково-юнацького віку визначається властивими їй позалінгвальними чинниками, які зумовлені як усним характером мовленнєвої взаємодії, так і соціальними параметрами носіїв підлітково-юнацького соціолекту. Притаманне молоді загострене суб'єктивне відображення дійсності, прагнення максимального самовираження, емоційність, оцінність, з одного боку,

і бажання надати висловлюванню чіткості, стислості, конкретності — з іншого, зумовлене тенденціями до економії мовних зусиль [9, с. 52], знаходить своє відображення як на рівні функціонування соціолекту підлітково-юнацької спільноти, так і на рівні варіативних компонентів його мовних підсистем.

Висновки

Психологічною умовою реалізації суб'єкт-суб'єктної парадигми в освітньому просторі є діалог як найбільш релевантний для організації продуктивних і особистісно розвивальних контактів між людьми загалом і під час вирішення задач розвитку комунікативної поведінки особистості зокрема. Варіативність комунікативної поведінки школярів підлітково-юнацького віку надає тінейджерам практично необмежену свободу комбінування засобів самовираження з метою актуалізації широкого спектру комунікативних інтенцій і суб'єктивно-модальних конотацій у несталому інформаційному середовищі.

У контексті означеного соціолект підлітково-юнацької спільноти постає тим камертоном, який дає змогу особистості на шляху дорослішання вловити найтонші коливання в аксіологічній сфері сучасного соціуму, реалізуючи запити фундаментальної децентрації поведінкових стратегій.

Розширення ментального досвіду й досвіду комунікативної поведінки суб'єктів дорослішання має відбуватися на підставі особистісного змінювання та форматування нової ідентичності, що включає й удосконалені елементи культури діалогічної комунікації. У дискурсивному навчальному діалозі, що вибудовується як освітня подія, реалізуються адаптивні, розвивальні, комунікативно-діяльнісні технології діалогової взаємодії, залучені до соціокультурного та професійного контексту.

Перспективи подальшого дослідження психологічних вимірів комунікативного поведінки та сценаріїв розвитку підлітково-юнацької спільноти ми пов'язуємо з подальшим аналізом номінативних індикаторів самопроекування та самоздійснення особистості в період дорослішання.

Список використаної літератури

1. Aguilar E. C., Franco E. G. Voces y expresiones del argot juvenil madrileño actual. *Círculo de Lingüística Aplicada a la Comunicación*, 2018. № 74. P. 147–168. <https://doi.org/10.5209/CLAC.60518>

2. Александрова О.В. Молодіжний соціолект як лінгвістичний феномен (до питання термінологічного визначення поняття). *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*, 2014. № 19. С. 3–10.
3. Бахтин М.М. Автор и герой: К философским основам гуманитарных наук. Санкт-Петербург : Азбука, 2000. 336 с.
4. Боднар Р.В. Соціолект підлітків як відображення ціннісної картини світу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2008. № 39. С. 166–168.
5. Boylu E., Kardaş D. The views of teachers and students on slang in teaching Turkish as a foreign language. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 2020. 16 (1). P. 73–88. <https://doi.org/10.17263/jlls.712655>
6. Coleman J. *The Life of Slang*. Oxford University Press, 2012. 354 p.
7. Данилевська О. Шкільні реалії у свідомості українських підлітків (за результатами соціолінгвістичного дослідження). *Українська мова*, 2009. № 1. С. 74–86.
8. Ehmann H. Ein paar Facts voraus. *Das neuste Lexikon der Jugendsprache*. München : Verlag C. H. Beck, 2001. P. 195.
9. Королева Т., Александрова О. Особливості розвитку соціолінгвістичної системи комунікативної поведінки молоді. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*, 2022. № 34. С. 48–60.
10. Nardyzhev V.I., Nardyzhev I.V., Marfina V.E., Kurinin I.N. American slang: diachronic analysis. *RUDN Journal of Informatization in Education*, 2017. Vol. 14. № 4. P. 399–405. <https://doi.org/10.22363/2312-8631-2017-14-4-399-405>
11. Neuland E. *Jugendsprache*. Tübingen; Basel : Fraucke Verlag, 2008. 210 p.
12. Roels L., Latte F.D., Enghels R. Monitoring 21st-Century Real-Time Language Change in Spanish Youth Speech. *Languages*, 2021. № 6 (162). P. 1–25. <https://doi.org/10.3390/languages6040162>
13. Токарева Н.М. Особливості формування в учнів середнього шкільного віку прийомів побудови смислової структури тексту : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України. Київ, 1997. 193 с.

14. Токарева Н.М. Психологічні виміри діалогізації сучасного освітнього простору. *Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України* / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 40. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. С. 373–384. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-40>
15. Фельдштейн Д.И. Психолого-педагогические проблемы построения новой школы в условиях значимых изменений ребенка в ситуации его развития. *Инновационные проекты и программы в образовании*, 2011. №3. С. 23–28.

References

1. Aguilar, E.C., & Franco, E.G. (2018). Voces y expresiones del argot juvenil madrileño actual. *Círculo de Lingüística Aplicada a la Comunicación*, №74. P. 147–168. <https://doi.org/10.5209/CLAC.60518>
2. Aleksandrova, O.V. (2014). Molodizhnyi sotsiolekt yak linhvistychnyi fenomen (do pytannia terminolohichnoho vyznachennia poniattia) [Youth sociolect as a linguistic phenomenon (to the issue of the terminological definition of the concept)]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrajinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho*, №19. S. 3–10. [in Ukrainian]
3. Bakhtin, M.M. (2000). Avtor i geroy: K filosofskim osnovam gumanitarnykh nauk [Author and hero: To the philosophical foundations of the humanities]. Sankt-Peterburg : Azbuka. 336 s. [in Russian]
4. Bodnar, R. V. (2008). Sotsiolekt pidlitkiv yak vidobrazhennia tsinnisnoi kartyny svitu [Sociolect of teenagers as a reflection of the value picture of the world]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*, №39. S. 166–168. [in Ukrainian]
5. Boylu, E., & Kardaş, D. (2020). The views of teachers and students on slang in teaching Turkish as a foreign language. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 16 (1). P. 73–88. <https://doi.org/10.17263/jlls.712655>
6. Coleman, J. (2012). *The Life of Slang*. Oxford University Press. 354 p.
7. Danylevska, O. (2009). Shkilni realii u svidomosti ukraïnskykh pidlitkiv (za rezultatsy sotsiolinhvistychnoho doslidzhennia) [School realities (on the results of sociolinguistic research)]

- in the consciousness of Ukrainian teenagers (according to the results of sociolinguistic research)]. *Ukrainska mova*, № 1. S. 74–86. [in Ukrainian]
8. Ehmann, H. (2001). Ein paar Facts voraus. Das neuste Lexikon der Jugendsprache. München : Verlag C. H. Beck. P. 195.
 9. Korolova, T., & Aleksandrova, O. (2022). Osoblyvosti rozvytku sotsiolinhvistychnoi systemy komunikatyvnoi povedinky molodi [Some peculiarities of sociolinguistic system development in youth communicative behavior]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrajinskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni K. D. Ushynskoho*, № 34. S. 48–60. [in Ukrainian]
 10. Nardyzhev, V. I., Nardyzhev, I. V., Marfina, V. E., & Kurinin, I. N. (2017). American slang: diachronic analysis. *RUDN Journal of Informatization in Education*, Vol. 14. № 4. P. 399–405. <https://doi.org/10.22363/2312-8631-2017-14-4-399-405>
 11. Neuland, E. (2008). Jugendsprache. Tübingen; Basel : Fraucke Verlag. 210 p.
 12. Roels, L., Latte, F. D., & Enghels, R. (2021). Monitoring 21st-Century Real-Time Language Change in Spanish Youth Speech. *Languages*, № 6 (162). P. 1–25. <https://doi.org/10.3390/languages6040162>
 13. Tokareva, N. M. (1997). Osoblyvosti formuvannia v uchniv serednoho shkilnogo viku pryiomiv pobudovy smyslovoi struktury tekstu [Peculiarities of the formation of methods of building the semantic structure of the text in middle school students] : *dis. kand. psihol. . . . nauk* : 19.00.07. Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka APN Ukrainy. Kyiv. 193 s. [in Ukrainian].
 14. Tokareva, N. M. (2018). Psykholohichni vymiry dialohizatsii suchasnoho osvitnoho prostoru [Psychological dimensions of dialogization of the modern educational space]. *Problemy suchasnoi psykholohii : zb. nauk. prats Kamianets-Podil'skoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy / za nauk. red. S. D. Maksymenka, L. A. Onufrievoi. Vyp. 40. Kamianets-Podil'skyi : Aksioma. S. 373–384. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-40> [in Ukrainian]*
 15. Fel'dshteyn, D. I. (2011). Psikhologo-pedagogicheskiye problemy postroyeniya novoy shkoly v usloviyakh znachimyykh izmeneniy rebenka v situatsii yego razvitiya [Psychological and pedagogical problems of building a new school in the context of significant changes in the

child in the situation of his development]. *Innovatsionnyye proyekty i programmy v obrazovanii*, № 3. S. 23–28. [in Russian]

N. M. Tokareva

Predictors of the development of communicative behavior of schoolchildren adolescence

Abstract. The article is devoted to the analysis of the comprehensive problem of the development of communicative behavior of schoolchildren of adolescent and youth age. The characteristics of the sociolect of modern youth are considered. The scientific argumentation of the necessary polymodality of the study of sociocultural predictors of the development of communicative strategies of the behavior of adolescents and youth in the dialogic educational space is presented. The results of the empirical measurement of the communication direction of teenagers and young men are presented. It was established that the orientation of schoolchildren in the period of adulthood in the coordinates “I – Other” has a mainly monologic vector. It has been statistically confirmed that the differences in the detection of personality orientation in communication between schoolchildren studying in secondary education institutions of different types are statistically insignificant, these characteristics in the compared groups differ only quantitatively. It is emphasized that the results of the empirical study indicate the insufficiency of purposeful influence in educational institutions regarding the development of a variable communicative dialogic culture of schoolchildren and a dialogic model of professional interaction in the “Teacher – Student” system without disturbing the professional-communicative balance. It is noted that the introduction of a dialogue system in education is an essential factor in the development of the personal potential of each participant in the educational process.

Key words: communicative behavior, sociolect, dialogue, pedagogical communication, personal potential, personal autonomy, adolescence and youth, educational space, tolerance to uncertainty, professional-communicative balance.

Токарева Наталя Миколаївна,
доктор психологічних наук, професор
завідувач кафедри загальної та вікової психології
Криворізький державний педагогічний університет
Кривий Ріг, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1428-3729>
tokareva152681@gmail.com